

VÖRÖS GÉZA

KLEBELSBERG KUNO ÉS AZ ORSZÁGOS MAGYAR GYŰJTEMÉNYEGYETEM¹

Bevezetés

„Szeretném a köztudatba belevinni, hogy a trianoni béke következtében lefegyverzett Magyarországon a kultusztárca voltaképpen honvédelmi tárca is. Honvédelmi tárca olyan értelemben, hogy most elsősorban a szellem, a művelődés fegyvereivel kell védeni hazánkat, és ezekkel az eszközökkel kell mindig újból és újból bebizonyítanunk a világ nemzetei előtt, hogy a magyar viszontagságos életének második ezer esztendejében is életképes, erős, és hogy bántani nagy történelmi igazságtalanság.” — mondta Klebelsberg Kuno kultuszminiszter 1925. február 20-án a nemzetgyűlésben a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium költségvetési vitájában.²

A trianoni békediktátummal Magyarország visszanyerte évszázadokkal korábban elvesztett függetlenségét, de úgy, ahogy azt senki nem tudta és nem is akarta elfogadni. Az ország elvesztette területének több mint 67%-át, lakosságának mintegy 41%-a szomszédos országokhoz került, amelyből 3 227 000 magyar nemzetiségű volt. A békeszerződés megváltoztatásának, revíziójának gondolata mindenki szeme előtt ott lebegett, és ezt csak erősítette a külföldről Magyarországra menekülők tömege. A politikai elit azonban belátta, hogy a revízió csak békés úton mehet végbe, aminek eléréséhez elengedhetetlenül szükséges a politikai rendszer konszolidációja.³ Ennek véghezvitele az 1921 és 1931 között a miniszterelnöki tisztet betöltő gróf Bethlen István nevéhez fűződik.

Bethlen tízéves kormányfői időszaka alatt, a végrehajtó hatalomnak leghosszabb időn keresztül volt tagja, először a belügyi tárca irányítójaként, majd vallás- és közoktatásügyi miniszterként gróf Klebelsberg Kuno, akinek kultúrpolitikai és tudománypolitikai tevékenysége nagymértékben hozzájárult a rendszer megszilárdulásához. Klebelsberg a kultúrfőlny-konceptiójának megvalósításával kívánta biztosítani a Kárpát-medencében Magyarország vezető szerepét a környező országok felett.⁴ „Magasztos célokat kell tehát a nemzet elé állítani —, magasztosakat, de kivihetőket. Én a magam körében látok egy ilyet: azt, hogy Magyarországot Európa e részében kimagaslóan a legműveltebb állammá tegyük” — írta *Új célok felé* c. cikkében Klebelsberg.⁵ Ennek elérése érdekében próbálta fejleszteni, modernizálni az ország művelődési intézményrendszerét.

Klebelsberg tudománypolitikája

„Kis nemzeteknél aránylag keveset bízhatunk csak az egyéni iniciatívára és a társadalmi erőkre; az új tudományos nemzedéket tervszerűleg és organizatorikus úton kell biztosíta-

---

¹ Köszönöm Erdélyi Andreának a tanulmány készítésében nyújtott segítségét.

² *Ng.* N. 1925. február 20. (XXX. köt.) 155.

³ ROMSICS, 1982. 145–225.

⁴ GERGELY–PRITZ, 1998. 740.; ROMSICS, 1991. 115.

⁵ *PN*, 1926. december 19.

nunk.”⁶ Klebelsberg tudománypolitikájának két vezérszava volt: tervszerűség és szakszerűség. Tudománypolitikai elképzeléseit a Magyar Történelmi Társulat éves közgyűléseit megnyitó elnöki beszédeiben fogalmazta meg, de terveinek tényleges kivitelezéséhez csak kultuszminiszterré történt kinevezését követően lett lehetséges. A kultuszminiszter tudomány-modernizációs politikáját az állam fokozott szerepvállalásával és a tudományos intézményekre fordított kiadások növelésével kívánta megvalósítani.⁷ Klebelsberg szerint „a magas műveltség, a tudomány, az irodalom és a művészet nem mezei virág, hanem üvegházi növény, amely csak akkor virul, ha tisztes megélhetésnek magasabb hőmérséklete veszi körül, és nem hervaszítja el a szegénység, a nyomor dermesztő fagya”.⁸ A revízió megvalósítására kidolgozott klebelsbergi kultúrfölény-gondolat szerint a kényszerű nemzetközi izolációjából az ország a „magas kultúra művelésével”, Magyary Zoltán⁹ kategóriáját használva a „magyar tudományok nagyüzemi megteremtésével” képes csak a kitörni.

Klebelsberget tudománypolitikai koncepciójának kidolgozásában külföldi példák inspirálták. Elsősorban a német tudománypolitika vezetésének központilag megteremtett és irányított elképzelései hatottak rá (Carl Heinrich Becker, Friedrich Schmidt-Ott), akiknek sikerült az első világháború utáni politikai és gazdasági nehézségekkel küzdő Németországban a tudományos életet újraindítani.¹⁰ A tudományos intézmények fenntartásában és fejlesztésében Klebelsberg szerint az államnak fokozottan részt kell vennie, hogy a különböző tudományágak fejlődését és finanszírozását a lehetőségekhez képest a legjobb elláthassa. De ugyanakkor mindez nem indokolhat egy direkt államosító tevékenységet. Ezért igyekezett — sokszor saját kultuszminiszteri hatáskörét is csorbítva — a magyar tudományos intézményrendszer szervezeteiben érvényre juttatni az önkormányzatiság elvét az állammal szemben.¹¹ Klebelsberg a tudományos intézményrendszerek irányításában az önkormányzatiság eszméjét kívánta megvalósítani. Ebben egyrészt a magyar megyerendszer tapasztalatai vezették, másrészt hogy látta „az amerikai Rockefeller nem maga intézi alapítványainak nehéz, világgraszoló ügyeit, hanem egy szakemberekből álló kollégiumot létesített erre a célra”.¹² Tudománypolitikai programjának végrehajtásában igyekezett mindig parlamenti felhatalmazásra támaszkodni, tervezeteit törvényi formulába önteni, és azok segítségével megvalósítani.

Klebelsberg három fajtáját különböztette meg a tudományos intézményeknek: a Magyar Tudományos Akadémia, az egyetemek és kutatóintézetek, valamint a közgyűjtemények.¹³ Kultuszminiszterré történt kinevezését követően munkásságának kezdő lépései a nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormányzatáról és személyzetükről szóló 1922. évi XIX., illetve a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról szóló 1923. évi I. törvények voltak. Az elsővel a belügyminisztériumtól a kultusztárcához került nagy nemzeti közgyűjteményeinket, az Országos Levéltárat, a Magyar Nemzeti Múzeumot, az Országos Szépművészeti Múzeumot, az Országos Iparművészeti Múzeumot s bizonyos feltételekkel a Pázmány Péter

⁶ KLEBELSBERG, 1927. 222.

⁷ UJVÁRY, 1996. 25.

⁸ KLEBELSBERG, 1929. 105.

⁹ Magyary Zoltán (1888–1945) jogász, egyetemi tanár, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tudománypolitikai ügyosztályának a vezetője. 1930-tól a Pázmány Péter Tudományegyetem Közigazgatási Tanszékének vezetője, valamint az általa alapított Magyar Közigazgatástudományi Intézet igazgatója volt.

¹⁰ UJVÁRY, 1996. 38–43.

¹¹ „A tudomány birodalmában nem lehet bürokráciával dolgozni, ha nem a szabad önkormányzat van a helyén.” KLEBELSBERG, 1931. 100.

¹² *Ng. N.*, 1922. augusztus 17. (III. köt.) 328.

¹³ Uo. 326.

Tudományegyetem Könyvtárát kívánta egy önkormányzati testbe, az Országos Magyar Gyűjteményegyetemben egyesíteni. Ezzel főként a hatékonyabb működést, a koncentrált állami finanszírozás lehetőségét akarta biztosítani. Sikerét bizonyítja, hogy számos más intézmény is csatlakozni szeretett volna a Gyűjteményegyetemhez (svábhegyi Csillagvizsgáló, tihanyi Biológiai Intézet stb.).¹⁴ A másik törvény az első világháborút követő hatalmas infláció következtében állampapírban tartott vagyonának teljes elvesztésével anyagi válságba került Magyar Tudományos Akadémia (MTA) megmentésére született. Miniszterként az 1922–1923. évi állami költségvetés terhére rendkívüli 6 millió korona segílyt juttatott az Akadémiának, majd a törvénnyel ezt rendszeres évi 12 millió koronára emelte fel a nemzetgyűlés, és annak alkalmazottait — az anyagi tehermentesítés érdekében átvette a Gyűjteményegyetem létszámba. Az állami támogatás biztosítása mellett a törvény továbbra is garantálta az Akadémia szuverenitását.¹⁵

Sokat foglalkozott a felsőoktatás ügyével, mivel az egyetemeket nem csak oktatási intézményeknek, hanem a kutatások egyik központjának is tekintette. Így a budapesti és debreceni mellé az 1921. évi XXV. törvénycikkkel a „menekült” pozsonyi és kolozsvári egyetemet Pécssett és Szegeden helyezte el, bár e négy intézmény fenntartásáért folyamatosan támadták.¹⁶ Elérte 1928-ban a XIV. törvénycikkkel a numerus clausus törvény módosítását, így megszüntette a „népfajok és nemzetiségek” szerinti korlátozást az egyetemi felvételinél. Figyelmét nem kerültk el a főiskolák sem (Bányászati és Erdészeti Főiskola, Érseki Jogakadémia, Egyetemes Református Jogakadémia, Eperjesi Collegium Jogakadémiája, Testnevelési Főiskola). Az egyetemek mellett igyekezett fejleszteni a Bécsben, Berlinben, Párizsban, Zürichben és Rómában nyílt magyar intézeteket, ahol ösztöndíjas diákok és tudósok az idegen nyelvek elsajátítása mellett kutatásokat is végeztek.¹⁷ 1927-ben a külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról szóló XIII. törvénycikkkel állították fel az Országos Ösztöndíjtanácsot, amely a bel- és külföldi ösztöndíjak odaítéléséért felelt.¹⁸

A természettudományok fejlődésével és azok gazdaságban betöltött szerepének köszönhetően elsősorban a gazdasági szféra támogatásával jött létre a Széchenyi István Tudományos Társaság, amely a viszonylag hamar megtérülő gyakorlati kutatásokat támogatta. Emellett — immár állami segítséggel — létesült az 1930. évi VI. törvénycikkkel az Országos Természettudományi Tanács és a kezelésében lévő egymillió aranykorona kezdő vagyonú Országos Természettudományi Alap, amelynek fő célja az alap kutatások támogatása volt.¹⁹

A tudományos társaságokat Klebsberg egy nagyobb szervezeti egységbe kívánta tömöríteni. Így jött létre 1923-ban a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége, amelynek fő feladata volt, hogy gondoskodjon a tudományos társaságok folyóiratainak kiadásaira adott állami támogatások elosztásáról és a különböző kiadványok jelentésének gazdasági és technikai feltételeiről.²⁰ 1923-ban Klebsberg a Gyűjteményegyetem szervezetén belül felállította az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot, amely a külföldi könyveszerzések és cseügyek, a külfölddel meginduló hivatalos kiadványcserék lebonyolításában, valamint a közkönyvtárakban nyilvántartott külföldi könyv- és folyóiratok

¹⁴ HUSZTI, 1942. 121922. évi XIX. törvény 5.

¹⁵ T. KISS, 1998. 36.

¹⁶ UJVÁRY, 1996. 34.

¹⁷ STIER, 1994. 15.

¹⁸ SZILY, 1943. 32–35.

¹⁹ T. KISS, 1998. 49–52.

²⁰ HUSZTI, 1942. 167.

nyilvántartásában és központi katalógusba való felvételében volt illetékes.²¹ Azonban a tudományok közül számára a történettudomány volt a szívéhez legközelebb álló.

„A társadalom önmagát, saját rendjét védi, ha a történetírást pártolja.” — mondta Klebelsberg a Magyar Történelmi Társulat 1920. május 14-i közgyűlésén tartott elnöki megnyitó beszédében.²² Tudománypolitikájában a történettudomány kiemelt szerepet kapott, hiszen a trianoni béke revíziójához, az elszakított területek visszacsatolásának igényéhez a történelem szolgáltatta az indokokat. A „történelmi jog”, amellyel hivatkozni lehetett Nagy-Magyarország visszaállítására, a történészek által megfogalmazott politikai publicisztikákban láttak napvilágot, de politikusok is foglalkoztak történelemmel. Így a korszakban „a történelemmel foglalkozás gyakran közvetlen politizálást jelentett”.²³ Klebelsberg a történettudományt társadalomszervező erővé kívánta emelni, amelynek eszközéül a történeti szakmunkákat kívánta tenni.²⁴ Ezen munkák megírásában kívánt kulcsszerepet adni a Magyar Történelmi Társulat tagjai mellett az Országos Magyar Gyűjteményegyetem tudományos tisztviselőkarának.

A Gyűjteményegyetem felállításának törvényi előkészítése

„Az intézmények fejletlensége mellett lehetnek egyes tudósok, de nem lehet tudományos-ság. Mi pedig éppen magyar tudományosságot akarunk.” — mondta Klebelsberg 1923. december 27-én a Magyar Történelmi Társulat közgyűlésén.²⁵ Ezt kívánta megvalósítani 1917-től a Társulat elnökeként, majd 1922-től vallás- és közoktatásügyi miniszterként. Klebelsberg számtalan beszédében róta fel a dualizmuskori kultusztárcának, hogy amikor az ország anyagi lehetőségei engedték volna, „helytelenül alkalmazott takarékoságból igazán nagy koncepciójú intézkedés kulturális téren vajmi kevés történt”.²⁶ Az első világháborút követően az ország gazdasága romokban hevert, így a közgyűjtemények számára az eddig is csak lassan csordogáló pénzügyi források elapadással fenyegettek. Sok közgyűjtemény működését nehezítette a szakképzettség hiánya, az egymás között folyó versengés, a helyi érdekek érvényesítése stb., ami hosszú távon az intézmények ellehetetlenüléséhez vezetett volna. Ezért Klebelsberg a nagy nemzeti közgyűjteményeket egy „önálló jogi személyiséggel bíró önkormányzati testületben egyesítette”, amelynek fő okai a szakszerűség, a tervszerűség, az egyes közgyűjtemények gyűjtési körének elhatárolása, a kutatások összehangolása, egy központi irányító és felügyeleti szerv létrehozása, és nem utolsósorban az állami költségvetésből hatékony és koncentrált finanszírozás lehetőségeinek megteremtése voltak.²⁷ A Gyűjteményegyetem megalkotását, mint minden fontos kultuszminiszteri intézkedését, törvények által szabályozott alapokra kívánta építeni.

Klebelsberg a Gyűjteményegyetem felállítását célzó törvényjavaslatát a nemzetgyűlés 1922. július 26-án, tartott 30. ülésén terjesztette be *Nemzeti nagy közgyűjteményeink önkormány-*

²¹ MAGYARY, 1927. 345–349.

²² KLEBELSBERG, 1990. 70.

²³ GLATZ, 1988. 123.

²⁴ „Nem propagandáiratokra gondolok, hanem komoly, jól megírt történelmi munkákra”. KLEBELSBERG, 1990. 70.

²⁵ KLEBELSBERG, 1927. 70.

²⁶ KLEBELSBERG, 1990. 79.

²⁷ UJVÁRY, 1996. 28.

zatáról és személyzetük minősítéséről címen.²⁸ A törvénytervezet szövegét először a közoktatásügyi bizottság tárgyalta le, majd a bizottság előadója, Barabás Samu ismertette az erről készült jelentést a plenáris ülés előtt, annak 1922. augusztus 16-án tartott 37. ülésén. Barabás kérésére a törvényjavaslatot nem a szokásos három nap múlva, hanem már másnap, sürgősséggel tárgyalták a képviselők.²⁹ A törvény általános tárgyalását Huszár Károly elnökletével 1922. augusztus 17-én, a nemzetgyűlés 38. ülésén folytatták le, az előadó szintén Barabás Samu volt. „Nemzeti nagy közgyűjteményeink, mint a Magyar Királyi Országos Levéltár, a Magyar Nemzeti Múzeum, az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum és a budapesti királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem könyvtára feltételesen, együttesen Országos Magyar Gyűjteményegyetem gyűjtőnév alatt egy önkormányzati jogi személyiséggé alakulnak, mely jogi személyiségnek az élén áll a Tanács” — mondta Barabás,³⁰ majd röviden ismertette a törvény néhány fontos elemét. Az intézményeket érintő ügyeket az önkormányzati elv alapján a Tanács intézi, jelöli a tudományos és közigazgatási tisztviselőket, elhatárolja egymástól az egyes közgyűjtemények kutatás- és gyűjtőkörét, gondoskodik átadási programok kidolgozásáról és végrehajtásáról, valamint megpróbálja a társadalom figyelmét ráirányítani a könyvtárakra, levéltárakra és múzeumokra. Az előadó végül a fő célt abban jelölte meg, hogy „ezek az intézmények, mint minden, amit apáink lelkesedése, hangyaszorgalma hozott össze, a magyar irredentizmus szolgálatába kell, hogy szegődjenek..., hogy mindazt, ami velünk e rettenetes világháborúban történt, helyrehozzuk, hogy visszaszerezzük régi határainkat”.³¹ A további felszólalók — Viczián István, az egri Nagy János — elsősorban a korábbi bürokratika vezetés helyett az önkormányzatiság alkalmazását, illetve a Gyűjteményegyetemnek a kultúrpolitikában betöltendő fontos szerepét emelték ki. A törvényjavaslat általános tárgyalásának végén Klebelsberg felszólalásában kifejtette, hogy két fontos cél vezette ennek megalkotásában: az egyik, megteremteni „a magyar állami alkalmazottaknak új státusát: a tudományos tisztviselőké”, a másik, hogy az öt nagy közgyűjteményt egyetlen jogi személyiség keretébe fogja össze, mivel „ha az így létrejövendő igen széles autonomia s az abban már felölelt tudományosság széles köre egyszer szót emel, akkor annak révén úgyszólván maga a magyar tudományosság szól meg, és ennek meglesz a visszhangja úgy a törvényhozás két házában, mint a magyar nemzet egészében. Ezért nem kis, gyenge önkormányzati testeket létesítsek, hanem egyetlen nagy erős jogi személyiséget, amely úgyszólván az egész magyar tudományosságot képviseli”.³² A kultuszminiszter az új szervezet hatékony működésének egyik fő zálogát az önkormányzati irányításban látta.

A törvénytervezet részletes tárgyalása a nemzetgyűlés 1922. augusztus 18-i, 33. ülésén volt.³³ Az elfogadás előtt álló jogszabály szövegének harmadik felolvasása 1922. augusztus 21-én, a 40. ülésen hangzott el,³⁴ kihirdetése 1922. szeptember 1-jén történt meg az 1922. évi XIX. törvénycikként.³⁵

²⁸ *Ngv. N.*, 1922. július 26. (II. köt.) 462.

²⁹ *Ngv. N.*, 1922. augusztus 16. (III. köt.) 308.

³⁰ *Ngv. N.*, 1922. augusztus 17. (III. köt.) 317–318.

³¹ *Uo.* 319.

³² *Ngv. N.*, 1922. augusztus 18. (III. köt.) 327–328.

³³ *Uo.* 344–353.

³⁴ *Ngv. N.*, 1922. augusztus 21. (III. köt.) 363.

³⁵ *MT*, 1922. 139–144.

A Gyűjteményegyetem létrejötte

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem élete de jure 1922. szeptember 1-jén, de facto 1922. november 18-án kezdődött a Tanács első teljes ülésével. Azonban már ez előtt, 1922. október 31-én 4202/1922. elnöki szám alatt Klebelsberg leiratot intézett Csánki Dezsőhöz, az Országos Levéltár főigazgatójához, a Gyűjteményegyetem Tanácsának ügyvezető alelnökéhez.³⁶ Ebben közölte vele az általa összeállított Tanács tagjainak névsorát, a Gyűjteményegyetem tisztviselői karának rangsortervezetét, valamint értesítette, hogy a Tanácshoz az adminisztráció intézése végett „központi szolgálattételre Hegedűs Istvánt és Pálmay Margitot osztotta be, az előbbi gyűjteményegyetemi titkári, az utóbbit irodafőtiszti minőségben”. A leirat a Tanács legsürgősebben elvégzendő munkaprogramjaként a következőket állapította meg: 1. a Gyűjteményegyetem kötelékébe tartozó közgyűjtemények szervezeti és ügyviteli szabályrendeleteinek 1923. december 31-ig történő megalkotásához az előkészítő munkálatok megindítása, 2. e szabályrendeletek mellett más egyéb, az egyes intézmények szempontjait érintő javaslatok, rendeletek kidolgozása, 3. a rangsortervezettel kapcsolatos véleményezés megtétele a végleges rangsor megállapításához, 4. a tudományos tisztviselők, a tudományos műszaki segédzsemyezet és a közigazgatási zsemyezet állásainak elnevezésére tervezet kidolgozása, 5. a Gyűjteményegyetem tisztviselői kara zsemyélybeosztási javaslatának kidolgozása.

Az első két pont alatt jelzett munkálatok megindítását Klebelsberg az első igazgatótanácsi ülésen kívánta tárgyalatni. A kultuszminiszteri leirat tartalmáról Csánki, akire a törvény (2) §-a 3. pontjának második bekezdése értelmében a Gyűjteményegyetem alelnöki tiszte hárult, 1922. november 13-án levélben értesítette Fejérpataky Lászlót, a Magyar Nemzeti Múzeum, Petrovics Eleket, a Szépművészeti Múzeum, Végh Gyulát, az Iparművészeti Múzeum főigazgatóit és Berzeviczy Albertet, a Magyar Tudományos Akadémia elnökét (mivel ekkor már várható volt az MTA alkalmazottainak a Gyűjteményegyetembe való felvétele), hogy a leirat tartalmát hatáskörükben kezdjék el megvalósítani.³⁷ Az 1922. évi XIX. törvény-cikk végrehajtásának tárgyában a kultuszminiszter az 1922. november 4-én kelt 4200. elnöki rendeletével a törvény (11) §-ának 3. pontja értelmében alkotta meg a Gyűjteményegyetem szervezeti és ügyviteli szabályzatát.³⁸ Ezen előzmények után ült össze 1922. november 18-án a Gyűjteményegyetem Tanácsa.

Az első teljes ülését a Tanács a Magyar Tudományos Akadémia I. emeleti üléstermében tartotta meg Klebelsberg elnökletével 1922. november 18-án, szombaton 17 órakor.³⁹ Az ülésre meghívót kaptak a Gyűjteményegyetemben egyesített négy nemzeti nagy közgyűjtemény vezetői és alkalmazottaik, az Magyar Tudományos Akadémia vezetősége és beosztottjai, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium részéről Petri Pál államtitkár, Schwóder Ervin helyettes államtitkár, Bárány Gerő, Kertész Róbert és Szabó Elemér minisztériumi tanácsosok és Szóts Farkas minisztériumi titkár. Klebelsberg a nyilvánosság figyelmét is fel akarta hívni ezen eseményre, ezért a *Budapesti Hírlap*, *Az Újság*, *A Nép*, a *Pesti Napló* és a *Magyarország* c. lapok szerkesztőségének is küldött meghívót.

Klebelsberg elnöki megnyitó beszédében — mint már több korábbi megnyilatkozásában — ismételt az új szervezetnek önkormányzati úton való irányítását emelte ki. „A

³⁶ MOL K 726. 1922-1. 1. cs.

³⁷ Uo.

³⁸ GyE szabályrendelet, 1922.

³⁹ MOL K 726. 1922-2. 1. cs.

tudományos világban nem »Polizeik«-re és bürokráciára, hanem önkormányzati szabadságra van szükség. A szabadság nemcsak a tudományos kutatás, hanem a tudományos igazgatás sikerének is nélkülözhetetlen előfeltétele: a közigazgatási szabadság jogi formája pedig az autonómia. Ez az igazság az alapgondolata az 1922. évi XIX. törvénynek, s kísérletem lényege éppen abban áll, hogy a tudományegyetemeknél és a tudományos akadémiáknál történetileg kialakult és gyakorlatilag bevált önkormányzati rendszert át akarom ültetni nagy közgyűjteményeink igazgatásába.”⁴⁰ A Gyűjteményegyetem önkormányzati életének elindulását úgy látta biztosítottak Klebelsberg, ha „ennek az önkormányzati testnek érdemes, nagy hatáskört adunk”.⁴¹

A kultuszminiszter elnöki beszédére a Gyűjteményegyetem nevében Csánki Dezső alelnök, az egyetemi tanár–tanácsstagok nevében Concha Győző⁴², a műértő tanácsstagok nevében pedig Kollányi Ferenc jáki apát, prelátus-kanonok válaszoltak.⁴³ Az ülésen a Tanácshoz érkezett négy iratot ismertetett Hegedűs István gyűjteményegyetemi titkár, amelyek közül hármat a kultuszminiszter, egyet pedig gróf Zichy Rafaelné küldött. Az első, az 5229/1922. elnöki számú leiratban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a Gyűjteményegyetem részére 10 millió koronát bocsátott annak kötelékébe tartozó könyvtárak anyagának hiánypótlására.⁴⁴ A másodikban az 5228/1922. elnöki számú leiratával a Gyűjteményegyetem tudományos tisztviselői karának új létszámát és a kinevezési lehetőségeket tette közzé a kultuszminiszter. A harmadikban, a 160 951/1922. elnöki számú leiratával Klebelsberg a Néprajzi Múzeum számára építendő új épület tárgyában fordult a Tanácshoz. A negyedikben gróf Zichy Rafaelné, a Fejér megyei Sárrét tudományos kutatására a *Történelmi Magyarországi* munkabizottsága nevében 100 000 koronát ajánlott fel. Klebelsberg javaslatára a Gyűjteményegyetem Tanácsa elintézés végett az igazgatótanács elé az első és második leiratot, a néprajzi szaktanács, igazgatótanács és teljes ülés elé a harmadik leiratot, a Magyar Nemzeti Múzeum szaktanácsa elé a negyedik leirat ügyét utalta.⁴⁵ Ezzel zárult az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsának alakuló ülése.

A Gyűjteményegyetem és az Egyetemi Könyvtár

Az 1922. évi XIX. törvénycikk (1) §-ának 5. pontja a négy nemzeti nagy könyvgyűjtemény mellett ötödikként a Pázmány Péter Tudományegyetem könyvtárát is a Gyűjteményegyetem keretébe kívánta vonni. E törvény (10) §-a azonban kimondta, hogy ez csak akkor válik lehetségessé, ha az Egyetem ehhez hozzájárulását adja. Azonban az egyetemi tanács, mind a három kar és a tanárok nagyobb része a belépés ellen foglalt állást. Attól tartva, hogy a Könyvtárnak a Gyűjteményegyetemhez való kerülésével csorbulni fog az Egyetem autonómiája, meggyengül „a könyvtár feletti rendelkezési joga, hogy nem dönthetnek szabadon a beszerzések tekintetében, hogy a személyzeti ügyek kikerülnek hatásköréből, hogy a könyv-

⁴⁰ KLEBESBERG, 1990. 134.

⁴¹ Uo. 136.

⁴² Concha Győző (1846–1933) jogász, egyetemi tanár. 1922-től 1925-ig a Magyar Tudományos Akadémia alelnöke volt. Concha nevéhez fűződik az Országos Magyar Gyűjteményegyetem elnevezés. *Ngy. N.*, 1922. augusztus 17. (III. köt.) 327.

⁴³ MOL K 726. 1922-2. 1. cs.

⁴⁴ MOL K 726. 1922-3. 1. cs.

⁴⁵ *GyE*, 1922–23. 16.

tárban őrzött kéziratokat, ritkaságokat áttehetik más intézményekbe. Ezért a belépést a Gyűjteményegyetem szervezetével össze nem egyeztethető feltételekhez kötötték”.⁴⁶ Ezt az egyetemi tanács 1922. december 19-én hozott 2843. szám alatti határozatával jelezte a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium felé.⁴⁷ Klebelsberg 1923 szeptemberében az 5389. elnöki számú, a budapesti tudományegyetem tanácsához küldött leiratában számos, a tanács által korábban a csatlakozás ellen kifogásként felhozott elvekkel szemben próbált különböző megoldási javaslatokat felvetni.⁴⁸ A tárgyalások megindultak a Gyűjteményegyetem és a Pázmány Péter Tudományegyetem Tanácsa között. Bár Klebelsberg igyekezett különböző kedvezmények (magasabb dotáció, új folyóirat-olvasó építése stb.) kilátásba helyezésével az egyetemet döntésében befolyásolni, 1928-ban mégis a tárgyalások sikertelenül zárultak. Az egyetem nem járult hozzá könyvtárának a Gyűjteményegyetembe való fölvételéhez.⁴⁹ Ezért a Gyűjteményegyetemet Magyar Nemzeti Múzeummá átalakító 1934. évi VIII. törvénycikk szövegéből az Egyetemi Könyvtár már kimaradt.

A Gyűjteményegyetem és az Akadémia

A reformkori társadalmi adakozásból létrejött Magyar Tudományos Akadémia tudományos munkásságának anyagi alapját biztosító vagyonát főként állampapírokba és hadikölcsönkötvényekbe fektette. Az első világháborút követő infláció miatt az Akadémia értékpapírokban tartott vagyona szinte teljesen elveszett, személyi és fenntartási kiadásait nem tudták fedezni, kiadványai jó részét szüneteltették.⁵⁰ A legsürgősebb kiadások fedezésére Klebelsberg egyszeri, rendkívüli 6 millió koronás állami segínyt juttatott az Akadémiának az 1922–1923. évi költségvetés terhére.⁵¹ Ez rövidtávon enyhített az anyagi problémákon, de hosszú távú megoldást nem adott. Ezt csak a Magyar Tudományos Akadémia állami támogatásáról szóló 1923. évi I. törvénye jelentette, amit Klebelsberg 1922. november 16-án nyújtott be a nemzetgyűlés elé, és 1923. január 3-án lépett hatályba.

A törvény az 1923–1924. évi költségvetési évtől kezdődően az állam felé történő elszámolási kötelezettség nélkül évi 12 millió korona segínyt biztosított az Akadémia számára. További anyagi segítséget kívánt nyújtani az Akadémiának Klebelsberg azzal, hogy az MTA ténylegesen szolgáló alkalmazottait a főtitkár, az osztálytitkárok és a főkönyvtárnok kivételével a Gyűjteményegyetem összlétszámaiba akarta felvenni, így fizetésük az államot terhelné.⁵² A két intézmény között folyó tárgyalások eredményre vezettek. A Gyűjteményegyetem 1922. december 15-én tartott igazgatótanácsi ülésén a résztvevők elfogadták az Akadémia alkalmazottainak felvételét.⁵³ A három pontból álló egyezség az MTA és a Gyűjteményegyetem között 1922. december 18-án kötött meg.⁵⁴ Eszerint a Gyűjteményegyetembe felvett akadémiai alkalmazottak közül a tudományos tisztviselői karból 3, a tudományos és műszaki

---

⁴⁶ TÓTH-VÉRTESY, 1982. 328.

⁴⁷ MOL K 726. 1923-596. 2. cs.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ VÖRÖS, 2001. 325–345.

⁵⁰ HUSZTI, 1942. 129–329.

⁵¹ T. KISS, 1998. 36.

⁵² MOL K 726. 1923-23. 1. cs.

⁵³ MOL K 726. 1922-96. 1. cs.

⁵⁴ MOL K 726. 1923-248. 2. cs.

segédszemélyzetből 3, a közigazgatási személyzet fogalmazói szakából 1, az altiszt karból 8, tehát összesen 15 alkalmazottat osztottak be szolgálattételre az MTA-hoz. A megegyezés alapján mindez addig marad érvényben, míg tárgyalások után újabb, a vallás- és közoktatásügyi miniszter által jóváhagyott megállapodás jön létre a két intézmény között. Klebelsberg 1922. december 5-én kelt 5623/1922. elnöki leiratával biztosította az Akadémia vezetését, hogy „ezt az alkalmat nem szabad felhasználni arra, hogy az Akadémiának nemcsak a tudományos kutatás szabadsága szempontjából szükséges, hanem minálunk hagyományos függetlenségét és önállóságát csak a legtávolabbról is érintsük”.⁵⁵ Ezzel az MTA pénzügyi problémáit megszüntetni ugyan nem, de mérsékelni sikerült.

A Gyűjteményegyetem és az Akadémia között kötött egyezség viszont szükségessé tette a szervezeti és ügyviteli szabályzat módosítását, illetve kiegészítését, amelynek kidolgozására Balogh Jenőt, az MTA főtitkárát és Petrovics Eleket, a Szépművészeti Múzeum főigazgatóját kérte fel a Gyűjteményegyetem Tanácsa. Mivel az 1923. évi I. törvénnyel az Akadémia állami tisztviselőit beolvasztották a Gyűjteményegyetem személyzeti összlétszámába, ezért ezen változások miatt a szabályrendeletet ki kellett egészíteni az Akadémia panaszjogának és a gyűjteményegyetemi alkalmazottak fegyelmi ügyeinek szabályozásával. Ezt az új szabályrendeletet Klebelsberg az 1923. július 30-án kiadott 4603/1923. elnöki számú rendeletével léptette életbe.⁵⁶

A Gyűjteményegyetem Tanácsa és összetétele

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetemnek az 1922. évi XIX. törvénycikkben meghatározott önkormányzati jogait annak Tanácsa által gyakorolta. A Tanács összetételét a törvény (2) §-ának 1., 2. és 3. pontja, valamint a szervezeti, ügyviteli és fegyelmi szabályrendelet 1–5 §-a szabályozta.

A Tanács az elnök mellett 28 tagból állt. Tagja volt egyrészt a Gyűjteményegyetemben egyesített négy közgyűjteményének főtisztviselője: az Országos Levéltár, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Szépművészeti Múzeum és az Iparművészeti Múzeum főigazgatói, valamint a Magyar Nemzeti Múzeum tárainak: a Széchényi Könyvtárnak, az érem- és régiségértárnak, az állattárnak, a növénytárnak, az ásvány- és őslénytárnak és a néprajzi tárnak a vezetői. A közgyűjtemények ezen 10 főtisztviselője hivatalánál fogva volt tagja a Tanácsnak. Az Akadémia az 1923. évi I. törvénycikk (3) §-ának 1. pontja alapján annak főtítkárat, a 2. pontja az MTA által választott két tag delegálását tette lehetővé a Tanácsba. Balogh Jenő, a Magyar Tudományos Akadémia főtitékára által Csánki Dezsőhöz, a Gyűjteményegyetem ügyvezető-alelnökéhez 1922. december 27-én írott levelében arról értesítette őt, hogy az Akadémia Szily Kálmán főkönyvtárnokot és Szinnyei József osztálytitkárt küldte a Gyűjteményegyetem Tanácsába.⁵⁷

A Tanácsnak tagja volt még 10 tudományegyetemi és műegyetemi tanár, valamint öt műértő, kiket a vallás- és közoktatásügyi miniszter a Tanács ajánlása alapján nevezett ki. Az egyetemi tanárok közül háromnak a történelemmel (beleértve az archeológiát, a művészet- és művelődéstörténetet is), és legalább háromnak a botanikával, zoológiával és a mineralógi-

⁵⁵ MOI. K 726. 1922-96. 1. cs.

⁵⁶ MOI. K 726. 1923-474. 2. cs.; *GyE, 1923–24.* 50–53.

⁵⁷ MOI. K 726. 1922-118. 1. cs.

ával foglalkozó oktatónak kellett lennie. A műértők egyrészt a művészeteknek a társadalom számára nyújtott értékeit képviselték, másrészt a Gyűjteményegyetembe szervezett közgyűjtemények számára tettek adományokat. Így pl. gróf Apponyi Sándort, aki 50 000 koronát adományozott a Gyűjteményegyetem számára,⁵⁸ a Tanács tagjainak egyhangú javaslatára az 1923. január 8-án kelt levelében meghívta saját műértő tagjai közé.⁵⁹ Az egyetemi tanárok és műértők megbízása öt évre szólt, tehát az első megalakuláskor meghívott tagok 1927. december 31-éig maradtak tisztükben. A közgyűjtemények főtisztviselői, míg hivatalukat viselték, voltak a Tanács tagjai.

A Gyűjteményegyetem Tanácsának szervezési nehézségeiről, arról, hogy összeállításánál milyen elvek vezérelték, Klebelsberg 1922. november 18-ai megnyitó beszédében részletesen szólt: „Az 1922. évi XIX. törvény a Gyűjteményegyetem tanácsában három elemet egyesít. A közgyűjtemények főtisztviselőit, akik életük java részét töltötték az illető intézmény kötelékében, annak szükségleteit legközelebről ismerik, ...az egyetemi tanárokat, kik azokkal a tudományokkal foglalkoznak, melyek a közgyűjteményekkel, azok egyes osztályai-val, táraival összefüggnek”, valamint „magukkal hozzák az egyetemi autonómia köréből a jártasságot és a gyakorlatot az ügyek önkormányzati intézésére”, a „műértőket [...], akik műízlésüket és társadalmi függetlenségüket hozzák a közös munkához”, és képviselik „a nagyközönség által a közgyűjteményekkel szemben emelt jogos kívánságokat”. Majd Klebelsberg így folytatta: „mint minden autonómiának, úgy a Gyűjteményegyetem önkormányzatának sorsa ott dől el, hogy sikerül-e önkormányzati képességgel bíró olyan egyéneket egyesíteni, akik az illető ügyet szeretik, azzal törődni, azért fáradozni készek. És kikerül tehető ez fel leginkább, mint a közgyűjtemények vezetőiről, egyetemi tanárokról és műértőkről, akiket részben hivatásuk, részben hajlamuk és előszeretetük fűz össze a múzeummal, a könyvtárral vagy a levéltárral”.⁶⁰

A Tanács tagozódása és vezetése

A Tanács az eléje kerülő ügyek természete szerint tagolódott, ülésein fontos szerep jutott az elnöknek vagy az ügyvezető alelnöknek. Erről a törvény (2) §-ának 3. pontja és a szervezeti, ügyviteli és fegyelmi szabályrendelet 6–13. szakasza rendelkezett.

A Tanács teljes ülése „mintegy a Gyűjteményegyetem »kormányiszerve« volt”, azonban — éppen az egyes intézmények szakszerűségi önállóságának féltett védelme és az egymástól gyakran távol eső szakmai profilja miatt — részletkérdésekben nem volt plénumszerűen illetékes.⁶¹ Klebelsberg a Tanács számára a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által gyakorolt hivatali jogköröket adta át. A konkrét, elsősorban adminisztratív igazgatási ügyeket a 11 tagból álló igazgatótanács intézte. Ennek ülésén az öt intézmény első tisztviselője, valamint az adott tárgyalandó ügyekhez szakmájánál fogva értő öt egyetemi tanár és műértő volt jelen. Az igazgatótanács ülések éppen funkciójuknál fogva sűrűn, legalább havonta

---

⁵⁸ MOL K 726. 1922-68. 1. cs.

⁵⁹ MOL K 726. 1923-33. 1. cs.

⁶⁰ KLEBELSBERG, 1990. 137–138.

⁶¹ TÓKÉCZKI, 1994. 36.

egyszer üléseztek, az első 1922. november 25-én tartották.⁶² Az igazgatótanácsi ülés jegyzőkönyvét mindig felterjesztették jóváhagyás végett a kultuszminiszterhez.

Konkrét, csak egyes közgyűjteményeket érintő ügyeket szaktanácsokban vitattak meg, így a tagjait is ennek értelmében állították össze (elnök, két közgyűjteményi főtisztviselő és két egyetemi tanár vagy műértő). Így pl. a Magyar Nemzeti Múzeum állattári, növénytári, ásványtári és néprajzi szaktanácsi ülésén döntöttek a már korábban említett, gróf Zichy Rafaelné által felvetett Sárrét-kutatás megindításában a teendőkről.⁶³ A Tanács teljes ülése és az igazgatótanács elé kerülő ügyeket a Gyűjteményegyetem keretébe tartozó négy nagy közgyűjtemény főigazgatójából és az Akadémia főtűtkárából álló főigazgatói értekezlet készítette elő, a ténylegesen közizgatási napi ügyek kivételével.

A teljes ülés, az igazgatótanács és a szaktanács szótöbbséggel hozta határozatait. Szavazategyenlőség esetén az elnököt illette meg a döntés joga. Az igazgatótanácsi és a szaktanácsi részvételért ülésenként — a műértők kivételével — 500 korona tiszteletdíjat kaptak a tanács-tagok, ennek fele járt „a jegyzőkönyvet vezető és az apróbb folyó előadmányokat ellátó” titkároknak vagy az alelnöki hivatal egyéb e funkciót betöltő tisztviselőjének.⁶⁴ Az elnök számára nem járt tiszteletdíj.

A Tanács vezetője a kultuszminiszter jelölése alapján az általa öt évre kinevezett elnök volt, akit más elfoglaltsága idején az ügyvezető alelnök helyettesített. Az elnök feladata volt összehívni és vezetni a teljes ülést, az igazgatótanácsot és a szaktanácsot, ő gondoskodott az ezek elé kerülő ügyek előadásának előkészítéséről. Az alelnöki tisztet két évente váltakozva a törvény (1) §-ában megállapított sorrendjében az intézmények első tisztviselői töltötték be.⁶⁵ Az Magyar Tudományos Akadémia főtűtkárát nem illette meg az alelnöki tisztség.

A Tanács hatásköre

A Tanács hatáskörét a törvény (3) §-a és a szervezeti, ügyviteli és fegyelmi szabályzat II. része szabályozta. A Gyűjteményegyetemet, mint jogi személyiséget a Tanács az igazgatótanács által képviselte bármilyen felmerülő jogi ügyben. A bíróságok és a közigazgatási hatóságok előtti jogügyletekben, a Gyűjteményegyetem nevében a közalapítványi királyi ügyigazgatóság járt el.

A Tanácsot fegyelmi jogkör illette meg a Gyűjteményegyetem szervezetébe tartozó intézmények alkalmazottainak ügyében, amelyről a szabályrendelet IV. része rendelkezett. A Tanácsnak joga volt saját, illetve a Gyűjteményegyetem kötelékébe tartozó közgyűjtemények számára szabályrendeletet alkotni, panaszjoggal élhetett a magyar állammal szembeni vitás kérdésben a Közigazgatási Bíróság felé, felülvizelési jogot gyakorolt az önkormányzati testhez tartozó intézmények felett, amelyek belső életébe nem avatkozhatott be. A Tanácsnak jelölési joga volt saját meghívott tagjai, illetve az elnök személye tekintetében, a tudományos tisztviselői kar munkáját az azokról készült éves beszámolók alapján véleményezhette, és adott esetben munkaköri alkalmatlanságot is megállapíthatott. Az összeférhetetlenség ki-

---

⁶² MOL K 726. 1922-24. 1. cs.

⁶³ MOI. K 726. 1923-266. 2. cs.

⁶⁴ MOL K 726. 1923-4. 1. cs.. E részvételi díjat 1923. szeptember 1-jétől Klebelsberg a tiszteresése emelte fel. MOL K 726. 1923-597. 2. cs.

⁶⁵ Elsőként az Országos Levéltár, másodikként a Magyar Nemzeti Múzeum, harmadikként a Szépművészeti Múzeum és végül negyediként az Iparművészeti Múzeum főigazgatója töltötte be az alelnöki tisztséget.

mondása, a korhatár feletti alkalmazott szolgálatban való megtartása, az intézmények személyzetének szolgálati beosztása, szabadságolása és a hivatalos órák megállapítása is megillette.

A Tanács hatáskörébe került a költségvetési és zárszámadási jog, az egyes intézmények gyűjtőkörének megállapítása, az általuk őrzött anyag esetleges áthelyezéséről való döntés, az ásatások és gyűjtések tervének megállapítása, a folyóiratok és könyvek cseréjének lebonyolítása.

A szabályrendelet a Tanács feladatává tette, hogy a Gyűjteményegyetem keretében egyesített közgyűjtemények iránt felkeltse a társadalom érdeklődését és támogatási készségét.

A Gyűjteményegyetem személyzete

A Gyűjteményegyetem személyzetéről a törvény (4–6) §-ai és a szabályrendelet 22–25. és 35. szakaszai rendelkeztek. A törvény (4) §-ának utolsó bekezdése alapján a Gyűjteményegyetemben egyesített intézmények személyzetét három csoportra osztva egy összlétszámban egyesítette. Ez a három csoport a tudományos tisztviselői kar, a tudományos és műszaki segédszemélyzet és a közigazgatási személyzet volt. Mindez igen nagy nehézségekkel és hosszú vitákkal járt, amelyek már a törvényjavaslat 1922. augusztus 17-i általános tárgyalásán felszínre törtek. Itt Usetty Ferenc képviselő adott hangot aggodalmának: „a javaslat az összes ilyen kultúrintézmények státusát egységesen akarja tömöríteni. Már 20 év előtt megpróbálták ezt, azonban hamarosan belátták ennek rossz oldalait és megszüntették”. Usetty még hozzátette, hogy szerinte ezzel Klebelsberg „az előmeneteli viszonyokat akarja állandósítani, hogy sem indokolatlanul gyors előmenetek ne forduljanak elő abban az aránylag kis státusban, sem pedig úgynevezett státusmegmerevedés ne álljon elő. Ez nagyon helyes, és ha jól fogja keresztülvinni a kultuszminiszter ur ezt a szándékát, akkor ebben a kis státusban azok az elsőrangú szaktekintélyek, akik hosszú esztendőkön keresztül alacsony fizetési osztályban dolgoztak, hálások lesznek, és ez a tudománynak is hasznára fog válni”.⁶⁶ A képviselő felszólalásában megfogalmazta azt a koncepciót, ami Klebelsberget vezette a törvény megalkotásakor.

Az összlétszámban való egyesítést először a tudományos tisztviselői kar tekintetében kezdték el megvalósítani. Az eredeti elképzelés az volt, hogy a tudományos tisztviselői karba való felvételre a tudományegyetem bármelyik doktorátusa és a műegyetem bármelyik mérnöki oklevele minősítsen azért, hogy „a magyar tudományos munka e fő műhelyeit dilettáns elemek el ne árasszák”.⁶⁷ Egyedül a művészeti gyűjteményeknél kívántak kivételt tenni, ahol alkalmazni lehetett a fenti tudományos végzettséggel nem rendelkezőket, ha „műérzékkel és finom ízléssel” bírnak, és elhivatottságukat már eddig is irodalmi vagy gyakorlati munkáikkal igazolták. Jelölésüket az illetékes szaktanács tárgyalta. A törvény e rendelkezéseit kiegészítendő az általános vitában Usetty Ferenc a tudományos tisztviselői karba felvehető körének bővítését fogalmazta meg: „szeretném, ha nemcsak a bölcsészeti doktorátus vagy mérnöki oklevél képesítene ilyen tudományos állásra, hanem a tanári oklevél is. [...] Természetesen az illető tanári oklevéllel bíró egyént, kit a Tanács és a kultuszminiszter alkalmasnak tart, csak abban a reszortban és tudományágban lehetne alkalmazni, amelyben munkásságot fejtett

⁶⁶ *Ngv. N.*, 1922. augusztus 17. (III. köt.) 324–325.

⁶⁷ KLEBELSBERG, 1927. 104.

ki”.⁶⁸ Ezt a törvény részletes vitájában mind Klebensberg, mint a nemzetgyűlés elfogadta, így a törvény 11. §-ának V. pontja már ezt tartalmazta, igaz azzal a kitételrel, hogy csak öt évig marad érvényben.

A tudományos tisztviselői karnak egy összlétszámban való egyesítéséről Klebensberg a Gyűjteményegyetem igazgató-tanácsának 1922. november 25-én az Magyar Tudományos Akadémián tartott ülésén számolt be.⁶⁹ Itt bejelentette, hogy 108 tudományos tisztviselői állás lett kialakítva, igaz, ebbe beleértendő volt a még nem csatlakozott Egyetemi Könyvtár 11 státusa is. Így összesen 97 állás jöhetett számításba, amiből 95 volt betöltve, öt fizetési osztályba sorolva.⁷⁰ Több más, már említett javaslattal együtt ez is Usetty képviselő indítványára került be a törvénybe Klebensberg egyetértésével: „a közgyűjteményeknél tudományos tisztviselői karban a szolgálat a VIII. fizetési osztályban kezdődjék. Mert az a fiatal ember, aki azokat az elméleti ismereteket megszerezte, amelyek szükségesek ahhoz, hogy valaki egy nagy közgyűjtemény keretében tudományos tisztviselői karban foglaljon helyet, valóban megérdemli azt, hogy szolgálatát a VIII. fizetési osztályban kezdje”.⁷¹ Ezzel a tudományos pályán elhelyezkedni kívánó ifjú szakemberek egzisztenciális problémáin kívánt segíteni Klebensberg, aminek megoldását már 1917-ben a Magyar Történelmi Társulat elnökeként mondott beszédében sürgette: „aki tudósnevelés körül törődik, az legyen orchideakerész, foglalkozzék minden cseréppel külön-külön. Lelkiismeretlenség lenne ifjakat történelmi pályára nevelni, ha megélhetésük és boldogulásuk biztosítva nem lenne”.⁷²

A tudományos tisztviselő karba történő alkalmazásnál nemcsak a felveendő megfelelő kiválasztására fordított nagy figyelmet Klebensberg, hanem a felvettek továbbképzési lehetőségeire is. Ezt elsősorban külföldi ösztöndíjak biztosításával kívánta elősegíteni, amit 1927-ben a XIII. törvényben rögzített, amennyiben a külföldi ösztöndíjak 5%-át a Gyűjteményegyetem tisztviselői számára tartotta fenn. Sőt, 1928-ban már a szakdíjnoki állások betöltésénél is feltételül szabta Klebensberg, hogy „ezenkívül a Gyűjteményegyetem tudományos tisztviselői karába, illetve a Gyűjteményegyetem szolgálatába, bár csak szakdíjnoki minőségben, de később a tudományos tisztviselői karba való kinevezés szándékával csak olyan egyének vétessenek fel, akik megelőzőleg legalább egy évet az Országos Ösztöndíjtanács javaslatára elnyert ösztöndíjjal külföldön töltöttek”.⁷³

A tudományos tisztviselői állások egy létszámban történő egyesítésénél a legnagyobb nehézséget a rangsor megállapítása okozta, annak ellenére, hogy kevés kivételtől eltekintve minden tudományos tisztviselő előléptetésben részesült. Az első rangsortervezetet Klebensberg állította össze, majd elküldte az intézetek első számú vezetőinek, hogy függeszszék ki egy hétig. Ezen idő alatt mindenkinek lehetősége volt, hogy észrevételeit írásban nyújtsa be az anyaintézményének vezetőjéhez. A rangsorral kapcsolatban felmerülő kétségeiket a főigazgatók is többször megfogalmazták. „A rangsor megállapításánál általában a szolgálati időt tekintették mérvadónak, amint ezt az 1922. évi XIX. tc. végrehajtása tárgyában kiadott 4200. sz. rendelet 18. §-ának 3. bekezdése is előírja. Az egyes intézetek kebelében tehát, amennyiben az egyes tisztviselők kiváló munkássága a soron kívüli előléptetést nem indokolja, az anciennitás (hivatali rangidősség — V.G.) elve lesz szem előtt tartandó.

⁶⁸ *Ng. N.*, 1922. augusztus 17. (III. köt.) 324.

⁶⁹ MOL K 726. 1922-24. 1. cs.

⁷⁰ Fizetési osztályonkénti (f. o.) státusok száma: IV. f. o. 3, V. f. o. 11, VI. f. o. 28, VII. f. o. 28, VIII. f. o. 27. MOL K 726. 1922-24. 1. cs.

⁷¹ *Ng. N.*, 1922. augusztus 17. (III. köt.) 327.

⁷² KLEBELSBERG, 1990. 34.

⁷³ MOL K 636. 1928-30-31681. 319. d.

De ezen elvnek alkalmazása a különböző intézetek státusának egyesítése által sok esetben lehetetlenné válik. Itt ugyanis nem lehet egyenlő mértékkel mérni, mert egyes intézeteknél a nagyobb létszám, új állások kreálása stb. a gyorsabb előléptetésre több alkalmat nyújtottak, mint másoknál, és így a tisztviselők némelyike már eleve gyorsabb előmenetelben részesült, míg mások hibájukon kívül a lassabb előmenetel folytán kedvezőtlenebb helyzetbe jutottak.⁷⁴ A rangsor megállapításánál igyekeztek a fent említett anomáliákat megnyugtatóan rendezni, az aránytalanságokat kiegyenlíteni a tisztviselői kar egységének megőrzése és erősítése érdekében. Természetesen számos kérést utasítottak el (pl. Payr Hugóné azon kérését, hogy „a múzeumi örök között az első helyre osztassék be, mivel előmenetelében többszöri mellőztetés antifeminista okokból történt”⁷⁵).

Ennél súlyosabban esett latba a rangsor megállapításánál a személyzet magatartása a forradalmakkal szemben. Azon tisztviselőket, akik a forradalmak, elsősorban a Tanácsköztársaság alatti tevékenységük miatt fegyelmi büntetést kaptak, még ha az a legkisebb is volt, kinevezésüket Klebelsberg nem támogatta.⁷⁶ Azonban, ha fegyelmi ügyük újrafelvetését kezdeményezték, és az számukra kedvező volt, visszahelyezték őket korábbi pozíciójukba.⁷⁷

Az alkalmazottak rangsorolása ugyanúgy folyt le a tudományos és műszaki segédszemélyzet és a közigazgatási személyzet csoportjában. A rangsor kialakításánál a végzettségbeli és munkakörbeli különbségek miatt tovább bontották ezt a felosztást, mindegyiken belül külön-külön állapították meg a státusrendezésben az alkalmazottak helyét. Az első csoportban, amelyre Fejérpataky László, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója is javaslatot tett,⁷⁸ külön bontották a tudományos és a segédszemélyzetet. A közigazgatási személyzetet fogalmazási, gazdasági és kezelési szakra tagolták. Mind a tudományos és műszaki segédszemélyzet, mind a közigazgatási személyzet a XI. fizetési osztályban kezdte pályafutását, és a számukra legmagasabb, VI. fizetési osztályig juthatott el.

Végül a Gyűjteményegyetem összlétszámába tartozott még az aliszti személyzet, a tiszteletbeli állást betöltők és a fizetési osztályba nem soroltak. A Gyűjteményegyetembe az Akadémiától átvett tisztviselőket a két intézmény között kötött egyezséggel összhangban Klebelsberg az 1922. december 5-én kelt 5623/1922. elnöki számú rendelete alapján „a jelenleg élvezett készpénzilletményeiknek megfelelő fizetési osztálynál eggyel magasabb fizetési osztályba” kívánta beosztani úgy, hogy „az illető fizetési osztály legvégére volnának helyezendők”.⁷⁹

A Gyűjteményegyetem Tanácsa által felterjesztett rangsortervezetet Klebelsberg az 1924. február 14-én kelt 760/1924. számú elnöki rendeletével véglegesítette.⁸⁰ Ugyanezen rendeletben hagyta jóvá a Gyűjteményegyetem összlétszámába tartozó tisztviselői és alkalmazotti állások elnevezéseit.

⁷⁴ Az Iparművészeti Múzeum főigazgatójának 1922. november 23-ára datált levele Csánki Dezsőhöz, a Gyűjteményegyetem ügyvezető-alelnökéhez. Hasonló tartalmú levelet írt Fejérpataky László, a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója is Csánki részére. MOL K 726. 1922-78. 1. cs.

⁷⁵ MOL K 726. 1922-78. 1. cs.

⁷⁶ MOL K 726. 1923-85. 1. cs.

⁷⁷ MOL K 726. 1923-461. 2. cs.

⁷⁸ MOL K 726. 1923-174. 1. cs.

⁷⁹ MOL K 726. 1922-96. 1. cs.

⁸⁰ MOL K 726. 1924-94. 3. cs.

A Gyűjteményegyetem és a tudományos intézmények, szervezetek

Az első világháborút követő időszak nehéz gazdasági viszonyai igen súlyosan érintették a tudományos intézmények és szervezetek életét. A közgyűjtemények anyagi helyzete rendkívül rossz volt, az intézetek egy része megszűnt, a másik része csak vegetált. Ezt a tetszhalott állapotot szüntette meg Klebelsberg azzal, hogy „a magyar szaktudományosság elemi létfenntartásának és folyamatosságának megőrzésére és stabilizálására irányuló” lépéseket tett.⁸¹ Láta, hogy a tudományos élet újraindításában az államnak — elsősorban a finanszírozás terén — jelentős szerepet kell vállalnia. Mindez azonban szükségessé tette, hogy az állami támogatás ne sok kis intézmény között aprózódjék szét, hanem nagyobb egységekhez koncentráltan jusson el. E koncepció jegyében született meg az 1922. évi XIX. törvénnyel felállított Országos Magyar Gyűjteményegyetem. Mivel a Gyűjteményegyetem szervezetéhez való tartozás kedvezőnek látszott, számos tudományos intézmény és szervezet fordult felvételi kérelemmel a kultuszminiszterhez.

Az 1871-ben a Konkoly-Thege Miklós által Ógyallán létrehozott csillagvizsgáló épülete a trianoni békét követően Csehszlovákiához került, ám a magyar állam a hazamenekült tisztviselők és felszereléseik számára a Svábhegyen felépített egy új Csillagvizsgáló Intézetet.⁸² Az intézet azonban továbbra is anyagi gondokkal küzdött. Helyzetük stabilizálásának és a fejlesztések megindításának lehetőségeit a Gyűjteményegyetem kötelékébe való tartozással látták biztosítottak. Ugyanígy fő okként a nehéz anyagi helyzetéből való kilábalás reményében kívánt csatlakozni a Gyűjteményegyetemhez a Ranschburg Pál egyetemi tanár által vezetett Gyógypedagógiai–Pszichológiai Laboratórium, valamint a Magyar Keleti Kultúrközpont (Turáni Társaság) által megszervezendő Turáni Könyvtár és Múzeum.⁸³ 1923. augusztus 9-én kelt levelében Csánki Dezső, a Magyar Történelmi Társulat ügyvezető alelnöke is kérelemmel fordult a Gyűjteményegyetem Tanácsához. Ebben az infláció miatt pénzügyi válságba jutott, a Társulat által alapított Bécsi Magyar Történelmi Intézet felvételét kérte a Gyűjteményegyetem szervezetébe, annak az Intézetről való rendelkezési jogának fenntartásával.⁸⁴

Először az 1923. szeptember 12-ei főigazgatói értekezlet foglalkozott e kérésekkel, majd az 1923. szeptember 14-én tartott igazgatótanácsi ülésen úgy döntöttek, hogy felkérlik Hóman Bálint egyetemi tanárt, az Országos Széchényi Könyvtár igazgatóját, tegyen javaslatot az igazgatótanács számára a jelentkező intézetekkel kapcsolatban.⁸⁵ Hóman előterjesztése alapján az 1923. október 27-ei igazgatótanácsi ülésen hoztak határozatot ezen ügyekben.⁸⁶ A Turáni Könyvtár és Múzeum és a Ranschburg Pál vezette Gyógypedagógiai–Pszichológiai Laboratórium kérését elutasította, a Bécsi Magyar Történelmi Intézet felvételét támogatta az igazgatótanács. A Ranschburg-féle intézet tevékenységének köre és iránya nem volt összeegyeztethető a többi közgyűjteményével, a Turáni Könyvtár és Múzeumot pedig azért utasította el, mert olyan feladatokat kívánt ellátni (magyar, magyarral rokon finnugor és török-tatár népek emlékeinek gyűjtése), amelyek a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának és Néprajzi Tárnak voltak a funkciói. A Magyar Történelmi Társulattal a Bécsi Magyar Törté-

---

⁸¹ TÓRÉCZKI, 1994. 34.

⁸² MAGYARY, 1927. 371–375.

⁸³ MOL K 726. 1923-524. 2. cs.

⁸⁴ MOL K 726. 1923-529. 2. cs.

⁸⁵ MOL K 726. 1923-584. 2. cs.

⁸⁶ MOL K 726. 1923-673. 3. cs.

neti Intézet csatlakozásáról kötendő egyezség kidolgozására, valamint a szervezeti és ügyviteli szabályrendeletének előkészítésére az igazgatótanács bizottságot állított fel, amelynek tagjai Hóman Bálint, Petrovics Elek, a Szépművészeti Múzeum főigazgatója és Kollányi Ferenc műértő tanácsstag, prelátus-kanonok voltak. A svábhegyi Csillagvizsgáló Intézet ügyében megoszlottak a vélemények, de hosszas vita után a felvétel mellett döntöttek, azzal a kitételrel, hogy itt is bizottságot hoznak létre a csatlakozás módozatának kidolgozására. A bizottság tagjai Csánki Dezső, Horváth Géza, a Magyar Nemzeti Múzeum megbízott főigazgatója, Mágócsy-Dietz Sándor és Schafarzik Ferenc egyetemi tanár tanácsstagok, Hóman Bálint, Szóts Farkas minisztériumi titkár, Tass Antal, a Csillagvizsgáló Intézet igazgatója és Harkányi Béla egyetemi magántanár voltak.

A csatlakozásokkal kapcsolatban Hóman javaslatára kimondták, hogy ezentúl a csak kísérleti célokat szolgáló intézmények felvételét nem fogják támogatni a Gyűjteményegyetem kötelékébe. Azonban a kérelmek teljesítését ellenző érvek is felmerültek, amelyek arra hívták fel a figyelmet, hogy a Csillagvizsgáló Intézet csatlakozása után más természettudományi intézetek további felvételével a Gyűjteményegyetem eredeti koncepciója kerülne veszélybe, és egyes intézmények egyesülésével, kiválásával szétfeszítené a meglévő struktúrát.⁸⁷ A Csillagvizsgáló Intézetnek és a Bécsi Magyar Történeti Intézetnek a Gyűjteményegyetem szervezetébe való felvételéről Klebelsberg 1924. február 14-én kelt 6954/1923. elnöki számú rendelete rendelkezett, amelyben a két intézményt a Gyűjteményegyetem szervezeti, ügyviteli és fegyelmi szabályrendeletének (31) §-a értelmében a Tanács fennhatósága alá helyezte.⁸⁸

Az elutasítások azonban nem vették el a további jelentkezők kedvét, így pl. 1924 elején a Természettudományi Társulat kérte Klebelsberg-től, hogy a Földművelésügyi Minisztériumtól a Földtani Intézet, a Meteorológiai és Földmágnességügyi Intézet és a Madártani Központ kerüljön át a kultusztárca alá tartozó Gyűjteményegyetemhez.⁸⁹ Az felvételi kérelmeket tárgyaló 1924. március 1-jei igazgatótanácsi ülésen aggodalmának adott hangot Hóman, aki ekkor már a Magyar Nemzeti Múzeum újonnan kinevezett főigazgatója volt: „gyakorlati célokat szolgáló intézetek fölvétele anyagi tekintetben hátrányos lenne az Országos Magyar Gyűjteményegyetem régi intézeteire, amint ezt legutóbb a Csillagvizsgáló Intézet póthiteligényével kapcsolatban tapasztalni lehetett. A szellemi és természettudományi fakultás kifejlesztését lehetetlennek tartom, mert az Országos Magyar Gyűjteményegyetem keretébe nem tudományszakok elméleti műveléséről, hanem gyűjteményeket magába foglaló intézetek igazgatásáról és fejlesztéséről van szó”.⁹⁰ Ezen érvek ellenére azonban, főként Klebelsberg támogatásával számos, a Hóman által vázolt koncepcióba nem illeszkedő intézmény került felvételre.⁹¹

Igaz, nem szigorúan tudományos intézetként, de a Gyűjteményegyetem keretében állította fel 1923. február 13-án a 394/1923. elnöki számú rendeletével Klebelsberg a külföldi tudományos és irodalmi kiadványok cseréjét lebonyolító hivatalt, az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központot.⁹² A Pasteiner Iván által vezetett intézmény a külföldi magyar intézetek folyóirat- és könyvellátásáról, a külföldről érkezett cserekönyvek elosztásá-

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ MOL K 726. 1924-91. 3. cs.

⁸⁹ GyE, 1924–25. 5.

⁹⁰ MOL K 726. 1924-129. 4. cs.

⁹¹ A Gyűjteményegyetem igazgatása alá került nem gyűjteményi jellegű intézmények: a Tihanyi Magyar Biológiai Kutatóintézet, a Budapesti Földregési Observatórium, a Bécsi Magyar Történeti Intézet, a Római Magyar Intézet, valamint a bécsi és a berlini Collegium Hungaricum. GyE, 1927–28. 27.

⁹² GyE, 1924–25. 5.